

PROHÁSZKA LÁSZLÓ

SISAK ÉS KARD

Magyar művészek első világháborúval kapcsolatos alkotásai

(*Kalota Művészeti Alapítvány – Napkút Kiadó, Budapest, 2021. 420 o.*
ISBN 978-615-6283-88-7)

Prohászka László neve jól ismert a Nagy Háború és különösen annak művészeti vonatkozásai iránt érdeklődő olvasóközönség számára, hiszen e tárgykörben számos írása jelent meg az elmúlt évtizedek során – többek között – a *Hadtörténelmi Közlemények*, a *Hadtörténelmi Múzeum Értesítője*, a *Numizmatikai Közlöny*, *Az Érem* és a *Budapest* periodikák hasábjain. Az első világháborús vonatkozású magyar művészeti alkotások témájában publikált tanulmányok, cikkek után az elismert művészeti író 2021 végén több mint húszéves kutatómunkája legjavát önálló kötetben is közreadta.

Sisak és kard című könyvében a szerző 30 fejezetben, közel 1800 tételes jegyzet-anyaggal kísérve, harminc magyar művész (elsősorban szobrászok) első világháborúval kapcsolatos munkásságát mutatja be, a hangsúlyt a köztéri alkotásokra, hősi emlékművekre helyezve. A 30 művész alkotásai mellett azonban – összehasonlítás vagy más utalás formájában – szinte valamennyi kiemelten fontos hazai első világháborús hősi emlékmű (és alkotója) szerepel a kötetben. A szerző a témában korábban kifejtett jelentős publikációs tevékenysége ellenére a *Sisak és kard* lapjain bemutatott műalkotások leírásának vagy történetének zömét most először teszi közzé.

A könyv címválasztása kifejezetten találó. A két világháború között Magyarországon felállított első világháborús emlékművek közül több művész alkotásán szerepel a rohamsisak és a kard – a Nagy Háborúban született modern védelmi eszköz és a köztudatban örökérvényű katonai szimbólumként élő hidegfegyver –, amelyek jelképértékét mutatja, hogy gyakran egyedüli harci eszközként díszítik az emlékműveket. Ugyanakkor a sisak és a kard a nemzeti szimbólumtárban is kiemelt szerepet kapott az első világháború vonatkozásában. A Kisfaludi Strobl Zsigmond által tervezett, 1929-ben alapított Háborús Emlékérem kardokkal és sisakkal díszített változatát a Nagy Háborúban tényleges katonai szolgálatot teljesítők tűzhatték mellükre állami kitüntetésként, és a két említett harceszköz szerepelt az első világháborús frontharcosokat tömörítő egyesület, az Országos Frontharcos Szövetség (később Magyar Tűzharcos Szövetség) tízezrek által viselt tagsági jelvényén is.

A gazdagon illusztrált kötetben a szobrászat mellett az éremművészet kap kiemelt hangsúlyt, a hősi emlékművek vonatkozásában pedig Prohászka a képzőművészek mellett az építőművészeket is bemutatja, akik alkotó módon járultak hozzá egy-egy emlékmű létesítéséhez. Sőt egy-egy esetben a festészet és a grafika területére is kitekint a szerző. A könyvben elsősorban köztéri alkotásokról lehet olvasni, de több alkotói

életmű ismertetésekor magán- és közgyűjtemények műtárgyai (érmek, plakettek, jelvények, kispasztikák) is helyet kapnak a fejezetekben. Elmondható, hogy Prohászka László – mind a téma megközelítését, mind forrásait tekintve – az első világháborús magyar plasztikai művészet gazdagságának és sokszínűségének bemutatására törekedett – és tette ezt a rá jellemző alapossággal.

A *Sisak és kard* alapvetően az 1914 és 1945 között készült, első világháborús témájú alkotások kézikönyve. Az olykor szomorú, máskor kalandos, de mindig érdekes történetek azonban közel sem érnek véget a második világháború végénél. A szerző ugyanis az egyes műalkotások születésének és avatásának körülményei mellett fontosnak tartotta, hogy esetleges áthelyezésükről vagy eltávolításukról (és jó esetben visszaállításukról, kiegészítésükről is) számot adjon – hangot adva akár rekonstrukcióik néhol tapasztalható hibáinak, rossz megoldásainak is. A bemutatott alkotások utóéletének ismertetése pedig azért különösen fontos, mert az emlékművek a 20. századi magyar történelem tanúi és sokszor a fordulatok elszenvedői voltak – gondoljunk csak az 1918 és 1945 utáni impériumváltások vagy az 1945 utáni magyarországi politikai változások következményeire. A fordulat évétől, vagyis 1948-tól kiépülő kommunista rendszer ugyanis – ahogy a kötetből kiderül – óvatos, de intenzív támadást intézett az első világháborús hősi emlékek jelentős része ellen. Különösen igaz ez az emberek szeme elől jobban elrejtett alkotások esetében. A laktanyákban például – ahol érthető okokból számos világháborús emlékművet avattak 1945 előtt – nagyobb feltűnés nélkül lehetett intézkedni, és a belügyi vagy honvédelmi vezetés utasításainak, illetve elvárásainak megfelelően eltüntetni a hősi emlékjeleket. Ezek eltávolításáról és későbbi sorsáról – amennyiben ez lehetséges – a szerző alapos tájékoztatást ad az olvasónak.

A magyarországi szoborbontások és -áthelyezések bemutatása mellett a könyv érdeme, hogy több, 1938–1941 között visszacsatolt, majd 1945 után ismét idegen fennhatóság alá került területen állított, a második világháború után pedig lebontott emlékműről is megemlékezik. Ezek az alig ismert szoborhistóriák legalább annyira hiánypótló és értékes forrássá teszik a kötetet, mint a hazai műalkotások születésének, áthelyezésének vagy eltávolításának bemutatása, a rekonstruált emlékművek történetei, illetve a műalkotásokkal kapcsolatos interdiszciplináris (hadtörténeti, helytörténeti, szépirodalmi) kitekintések. Kiemelten érdekesek továbbá a könyvnek azok a részei, amelyekben meg nem valósult tervekről, elfogadott, de kivitelezésre nem került alkotásokról szerezhet információkat az olvasó. Megismerhető például az 1918-ban kiállításon makettként bemutatott, de soha el nem készült nagyszabású fővárosi emlékmű, a „Budapesti elesett hősök” terve, amelyről 1945 után még a szakirodalom sem tett említést.

A *Sisak és kard* lapjain szereplő további érdekességek sorában említhető az Ismeretlen ló szobra és alkotójának, Mészáros Lászlónak tragikus sorsa; a Rigele

Alajosról szóló fejezetben a Magyarországon 1915 és 1918 között készült, fából faragott jótékonyági szobrok (a Vashonvéd, a Vasturul, a Vaságyú, a Vasjelvény és a hozzájuk hasonló „szögelőszobrok”), amelyeknek ebben a kötetben található az eddig legteljesebbnek mondható felsorolása a hazai szakirodalomban; Szilágyi Margit 1945 után elpusztított huszáremlékműve és a Hadimúzeum, valamint a Helyőrségi templom többi, hasonló sorsra jutott, neves művészek által alkotott hősi emlékei; a magyar művész alkotta egyik legszebb első világháborús emlékmű, Stróbl Alajos alkotása, amely azonban nem itthon, hanem az angliai Kent grófságban fekvő Stanstedben áll – ma már műemléki védetség alatt; vagy egyes művészek első világháború alatti működése az osztrák–magyar Sajtóhadiszállás (*Kriegs-pressequartier*) állományában.

A szerző bemutatja a napjainkban ritkábban említett, de több esetben meghatározó fontosságú emlékműveket alkotó szobrászok – így például Jálics Ernő, Lányi Dezső, Lux Elek vagy Moiret Ödön – első világháborús témakörbe illeszkedő tevékenységét, de egyes jól ismert művészek olyan, első világháborúval kapcsolatos műalkotásait is, amelyek az adott művészről korábban megjelent munkákban nem szerepeltek. Az érdekességek sorát gyarapítja, amikor egy-egy művész saját katonai alakulatához vagy hadiélményéhez való kötődéséről esik szó. Több művész esetében a köztudatban korábban tévesen vagy pontatlanul élő adatok helyesbítésére is sor kerül, például első világháborús katonai pályafutásuk részleteinek vonatkozásában. A könyv a műalkotások ismertetése során néhány katonai fegyver- és viselettörténeti érdekességre is felhívja a figyelmet.

Az adatgazdag kötetre nem egyszeri olvasmányként kell tekinteni, sokkal inkább kézikönyvként forgathatják majd a hadtörténet (azon belül az első világháború és az azt követő évek) vagy a művészettörténet iránt érdeklődők, illetve akár a fenti témakörökben jártas szakemberek is. Ebben segítségükre lesz, hogy minden egyes fejezet a jegyzetelés szempontjából is önálló tanulmánynak tekinthető, a kötet végén pedig több mutató (Művészek mutatója, Tárgymutató, Helymutató, Katonai alakulatok mutatója) található, amelyek szintén nagymértékben segítik az érdeklődési körnek megfelelő tájékozódást. A kötet végén a rövidítések felsorolásából kiderül továbbá, hogy mely hazai és külföldi közgyűjtemények anyagában végzett kutatás eredményeit teszi közzé a rendkívül felkészült és alapos szerző.

A Magyar Művészeti Akadémia, a Nemzeti Kulturális Alap és Székesfehérvár Megyei Jogú Város Önkormányzata támogatásával megjelent, az elmúlt száz év ismereteit a szerző legújabb kutatásainak eredményeivel ötvöző kötetre olyan hiánypótló műként tekinthetünk, amelyet minden, a Nagy Háború magyar hadtörténeti, kultúrtörténeti és művészettörténeti vonatkozásai iránt érdeklődő szakember vagy műkedvelő bizalommal tehet fel könyvespolca könnyen hozzáférhető részére.

Sallay Gergely Pál